

УДК 342.841(436)(477.83/86)“1873–1914”

**О. Шеремета,
В. Шумлянський**

**ПОЛЬСЬКІ ЗЛОВЖИВАННЯ ТА УКРАЇНСЬКЕ ХРУНІВСТВО
ЯК ЕЛЕМЕНТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ
В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ДЕРЖАВІ У 1873 – 1914 рр.**

*А ми дивились і мовчали
та мовчки чухали чуби –
німії, подлії раби!
Т. Г. Шевченко*

Розкрито питання польсько-українського протистояння під час виборів до віденського парламенту та галицького сейму, а також вплив на результат виборів зловживань польської влади та українське хрунівство.

Ключові слова: парламентаризм, куріальна система, виборчі зловживання, хрунівство, Галичина, Австрійська імперія.

Коріння української парламентської традиції та виборчого процесу можна знайти у період Київської Русі та Козаччини. Парламентаризм у європейському розумінні цього терміна, тобто відстоювання своїх поглядів у правовому полі при посередництві виборів українці почали засвоювати в часах панування Австро-Угорщини. Парламентаризм напряду залежить від виборчої системи та провадження самих виборів. За часів сучасної незалежної України процес виборів до представницьких органів влади на центральному та місцевих рівнях постійно лихоманить від систематичних зловживань. Вибори президента, депутатів усіх рівнів супроводжуються використанням адміністративного ресурсу та “брудних технологій”. Суцільна продажність та хрунівство на всіх рівнях становлять характерні особливості сучасного українського виборчого процесу.

Історичний досвід свідчить, що виборчий досвід приходив до галицьких українців через піт та кров. Часами українці твердо стояли на захисті своїх прав та свобод, а часами готові були зрадити свої ідеали.

Оскільки поняття “галицькі вибори”, вибори протягом 1861 – 1914 рр. у Галичині, стали у історії символом обману та фальсифікацій, дослідження всіх перипетій цих виборів дуже актуальні у сучасних умовах. Знаючи та розуміючи умови, за яких влада та виборці готові фальсифікувати результати виборів, можна законодавчо закрити всі “щілини” для можливих зловживань.

Стаття спрямована на вивчення причин та методів адміністративного тиску поляків на виборчий процес, а також причини виникнення та методи боротьби із хрунівством серед українських виборців.

Історіографію цього дослідження становлять праці вітчизняних істориків та правознавців, які містять цінний матеріал про окремі аспекти розвитку виборчого процесу у Галичині та Австро-Угорській імперії, зокрема дослідження О. Аркуші [1], І. Чорновола [2], К. Левицького [3], Ю. Михальського [4], Ю. Плекана [5], М. Мудрого [6] та інших. Також використано матеріали польських архівних джерел, які висвітлюють цей історичний період [7 – 10].

Галичина, зокрема її східна частина, яку населяли українці, знані тоді як русини, із 1772 р. належала до складу Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії як провінція Королівство Галиції та Лодомерії. У національному плані провінцію поділяли між собою представники двох народів – українців та поляків, кожного по 40% від загальної кількості населення. Поляки заселяли Західну Галичину. У Східній Галичині галицькі українці становили 65%, поляки біля 20% та 10% євреї [11].

Для вибору 353 депутатів нижньої палати австрійського парламенту та 150 депутатів галицького крайового сейму була введена станова чотирикуріальна система виборів на основі майнового цензу. Куріальна система виборів забезпечувала значну перевагу польської шляхти. Виборчий закон 1861 р. дозволяв українцям здобути третину мандатів у Галицькому сеймі, зокрема від 48 округів курії сільських громад східної частини Галичини та 3 вірилістів. Спочатку австрійська влада прагнула зіграти на україно-польському протистоянні у Галичині та підтримувала галицьких українців. Про це свідчить відносно значне українське представництво у Галицькому сеймі протягом перших трьох каденцій: у 1861 – 1866 рр. – 50 депутатів, у 1867 – 1869 та 1870 – 1876 рр. – по 36 депутатів [12].

Але українці Галичини просто не були готовими до парламентської діяльності і не вміли юридично грамотно відстоювати свої права та ідеї, насамперед через відсутність підготовленої еліти.

Історичний досвід свідчить, що крім перших та останніх виборів, галицькі українці завжди програвали вибори, як до місцевого Галицького сейму, так і до Віденського рейхсрату. Про це свідчать такі дані: якщо українці здобули у 1861 р. 50 мандатів до Галицького сейму, то у 1876 р. лише 14 мандатів, а у 1883 р. – лише 9. Десяток українських депутатів у Галицькому крайовому сеймі не мали змоги ефективно боротися за права українців [13].

Таку втрату позицій можна пояснити багатьма причинами, але основними можна назвати дві: потужний адміністративний тиск органів влади провінції, які повністю перебували під впливом поляків та хрунівством, тобто зрадою серед самих українців. Цьому сприяли кілька факторів, зокрема низький рівень освіти українців, боротьба між москвофілами та народовцями серед галицьких українців ХІХ ст. та скрутне матеріальне становище українських селян, яке сприяло купівлі-продажу голосів правиборців та виборців.

На початковому етапі формування виборчої системи галицькі українці, яким катастрофічно не вистачало власної еліти, дивились на виборчий процес як на забаганку панів. Русини не розуміли важливості парламентських методів боротьби за покращення власного життя, більше надіючись на австрійського цісаря чи російського царя. Вони не усвідомлювали, що центральний австрійський уряд буде вести переговори лише із стороною, яка отримувала владу у краю внаслідок виборчої перемоги.

Але, внаслідок зростання рівня освіти, формування власної еліти та зростання національної свідомості серед всіх верств галицького суспільства, а також як відповідь на систематичний тиск поляків, галицькі українці прокидаються до політичної боротьби.

Тут вони стикнулися із шаленою протидією польського правління. Збереження своєї переваги над українцями на всіх рівнях влади у провінції поляки вважали життєво необхідною умовою для відродження своєї держави у

майбутньому. Тому вони йшли на будь-які зловживання для забезпечення своєї влади, особливо у Східній Галичині.

Внаслідок систематичних виборчих зловживань польської адміністрації Галичини результати виборів суттєво змінювалися на користь поляків. Це доводили парламентські вибори 1879 р., коли поляки виборчими махінаціями і терором зуміли обернути вибори на свою користь і дозволили українцям здобути лише три мандати [14].

Це обурило галицьких українців, які з цього часу, зрозумівши важливість виборчої системи у процесі контролю влади у краї, почали вимагати реформування виборчої системи, з метою запровадження загального, прямого і таємного голосування. Ця боротьба дала результати у 1907 та 1913 рр., коли було проведено виборчі реформи відповідно до Віденського парламенту та Галицького сейму [15].

Використання виборчих махінацій поляками у Галичині відбувалося у трьох напрямках: юридичному, політичному і моральному.

По-перше, поляки прагнули законсервувати куріальну виборчу систему, яка давала змогу їй панувати над українцями. Говорячи сучасною мовою політичних виборів, поляки активно використовували адміністративний ресурс.

По-друге, поляки всіляко прагнули дискредитувати українську боротьбу за поширення своїх прав як російську аферу з метою підірвати спокій в австрійському краю.

По-третє, поляки активно шукали запродавців серед українців, які б стали їхнім зняряддя боротьби. І доцільно зазначити, що тут вони знайшли благодатний ґрунт, оскільки система виборів у четвертій курії сприяла цьому.

Намісником Галичини та маршалком Галицького сейму завжди був поляк. Намісник особисто контролював розподіл сеймових мандатів. Адміністрація крайового і повітових урядів, органів самоуправління (волосних рад), судова система творили організовану ієрархію, яка легко керувалась намісником.

Поляки, які контролювали адміністрацію провінції та повітів, зуміли створити таку систему органів місцевого самоуправління, яка працювала на вибори потрібного депутата [16].

Адміністрація краю повністю контролювала війтів, часто провокуючи конфлікти між громадою та війтом. Зловживання війта із громадською касою давало повітовій владі багато компромату на такого війта. Повітова влада покривала війта, щоб використати його під час виборів для фальшування результатів виборів.

Вибори у четвертій курії, сільських громад, відбувалися серед жителів сіл, які платили по 8, а пізніше 20 золотих ринських (корон) річного податку. Особливістю виборів у четвертій курії було двоступеневе голосування. У сільських громадах на першому етапі 500 правиборців обирали одного виборщика (вальмана), який пізніше, у встановлений термін, під час усного та відкритого голосування брав участь у виборах безпосередньо депутата. Громади, які мали менше 500 виборців, обирали одного виборщика. Список правиборців, який залежав від податкового цензу, укладав війт. Правибори відбувались у встановлений термін, незалежно від кількості присутніх [17].

Така процедура відкривала можливості для масових зловживань під час виборів. Зокрема, польська адміністрація при складанні списків виборців включала померлих і пропускала свідомих українців. Щоб менше виборців залучити до голосування, час та місце правиборів не повідомлялось громадам, оскільки вибори починалися після прибуття до населеного пункту виборчого комісара. Також

виборчий комісар прагнув провести правибори з кількома “своїми” людьми. Головними об’єктом маніпуляцій були списки правиборців. В українських громадах вийти складала списки, де право голосування мали самі хруні. При спробі оскаржити такий список був убитий селянин М. Каганець [18].

Польський намісник Галичини, з допомогою адміністративного тиску, через староства та вїтїв впливав на вибори, щоб громади обрали виборців, які будуть голосувати за пропольського кандидата.

Під час підготовки та проведення виборів місцеві органи влади вдавалися до всіляких зловживань: залякування, фальсифікацій, підкупу і обману.

Свідомих галицьких українців польська влада напередодні виборів арештовувала під вигаданими приводами, щоби не допустити їх до участі виборах. Інколи таких активістів викликали у день правиборів до адміністративних органів влади і затримували на цілий день [19].

Оскільки українські селяни були безграмотні, найпоширеніша технологія фальсифікації виборів передбачала видачу виборцям вже заповнених прізвищами проурядових кандидатів виборчих листків.

Через неписьменність голосування відбувалося усно і відкрито: кожен виборець перед комісією мав назвати ім’я кандидата. Нечітка вимова чи переплутане ім’я могли стати приводом для визнання голосу недійсним.

Польські пани підкупляли темних неписьменних українських селян-виборців голосувати за потрібних кандидатів. Ціна за виборчий лист була великою – від 25 до 80 золотих ринських (крон), при тому, що місячна зарплата кваліфікованого робітника у місті становила 100 крон [20].

Для залякування виборців використовувалися кримінальні елементи або люмпен – волоцюги, п’яниці, злодії, які отримували оплату. Банди, членів яких називали “агітаторами”, чисельністю по 40 – 50 осіб при повній підтримці жандармерії нападали на виборців на вулицях або їхніх хатах, б’ючи та грабуючи їх. Виборців провокували до бійок або тягнули до корчми.

Відповідно до законодавства, кожен виборець отримував легімаційну картку, в якій вказувалися анкетні дані про виборця та до якої виборчої курії він належав. Щоб не допустити свідомих українців до виборів, бандити або жандарми просто видирали ім із рук ці карти, і виборець позбавлявся права голосувати.

Часто поляки на вулицях чи вже безпосередньо на виборчій дільниці у виборців просто відбирали виборчі листки.

Отримавши потрібний результат, виборчий комісар часто переводив годинника на кілька годин вперед і закривав виборчу дільницю.

Щоби не допустити українців до виборів, приміщення виборчої дільниці часто заповнювали “агітатори”, чиновники та жандарми, які блокували українських виборців, вказуючи у документах, що вони не з’явилися.

Виборчі правопорушення українці фіксували й оформлювали у протести, які оскаржували результати виборів, але ні польська провінційна, ні австрійська влада не звертали уваги на українські протести.

Якщо польська влада не могла забезпечити перемогу на виборах законно або з допомогою махінацій, для досягнення своєї цілі вона вдавалася до застосування сили. Це яскраво проявилось у 1897 р. під час кривавих баденських виборів, коли у сутичках із військами загинуло 9 та поранено 19 осіб, більше 769 арештовано. За участь у заворушеннях власті організували 24 політичні процеси, на яких було засуджено 149 чоловік [21].

У відплату за зловживання під час виборів М. Січинський убив намісника Галичини графа А. Потоцького (1908 р.) [22].

Поряд із зловживанням органів влади, тоді і тепер, серед українців знаходилися бажаючі, готові продати свій голос за потрібного кандидата. У Галичині такі безпринципні, продажні, корисливі особи, які готові продати свою гідність за матеріальну вигоду, відомі під назвою хруні. “Де лиш можеш, любий сину, пхайся в автономісти, бо там дадуть дреглів, ковбас тобі попоісти...” [23].

Існує версія, що цей образ походить від історичної особи Прикарпаття – М. Хруня, який був депутатом Галицького сейму від Отинійського виборчого округу у 1860 – 1880 рр. Хрунь є обмеженою людиною, яка прагне пристосуватися до будь-якої зміни влади, щоби залишитися біля владного корита. Для досягнення цієї мети він оголошує передвиборчі обіцянки, а прийшовши до парламенту пристає до владної більшості.

Графічно він виглядав особою зі свинячою головою, в одній руці ковбаса, у другій – пляшка. Можливо фольклорний образ М. Хруня виник через поєднання образу зажерливої свині і хитрого лиса Микити.

Протягом січня 1882 – червня 1883 рр. у Львові за редакцією К. Устияновича побачило світ 11 випусків журналу “Зеркало”, де в рубриці “Микита Хрунь” постійно висміювали українських запроданців, ненаситних пожирачів виборчих горілки і ковбаси [24]. К. Устиянович для створення типообразу продажного, аморального і хитрого виборця, який зраджує українську громаду, використав контамінацію образів – добре відомого з казок Лиса Микиту і свині-коритниці. Талановитий художник дав усім типообразам “Зеркала” яскраве словесне і зорове графічне вираження: М. Хрунь – постать селянина зі свинячою головою, з ковбасою в одній руці і пляшкою горілки – у другій. Графічний образ сатирик супроводжував словесним текстом, переважно стилізованим під народну пісню-пританцівку до метелиць, гопаків чи просто сатирично-гумористичних пісень із саркастичною самохарактеристикою Хруня-виконавця.

Також зраду М. Хруня висміював тогочасний львівський гумористичний часопис москвофілів “Страхопуд” (1886 – 1905 рр., 1912 – 1913 рр.), який поширив використання імені Хруня як ярлик щодо всіх зрадливих та підступних депутатів.

Зрадливого обранця М. Хруня згадує також І. Франко у 1890 р. в оповіданні “Свиня”.

У 1913 р. хрунівству присвятив поему “Хруніяда” О. Шпитко, який використовував псевдонім Гринь Щипавка. Книга присвячувалася “всім виборцям, котрі віддали і віддають голоси на шкіролупів свого народу”. У сатирі описана ганебна доля селянина М. Хруня, який підтримував провладних польських кандидатів [25].

Загалом, сто років тому галицькі українці обрали єдино правильний спосіб боротьби із хрунівством – доведення до суспільної свідомості інформації щодо різниці між передвиборчими обіцянками кандидата і його реальною роботою у представницькому органі. Галицька політична преса боролася із хрунями, друкуючи їхні прізвіща. Це зумовило атмосферу загального осуду у суспільстві. Хруні боронять інтереси не простих людей, які їх обрали, а владних органів.

Доцільно зазначити, що хрунівство було завжди присутнім у галицькому виборчому процесі. Р. Купчинський під псевдонімом Галактіон Чіпка продовжував висвітлювати проблему хрунівства з допомогою фейлетонів [26].

Отже, жодні вибори до Галицького парламенту чи Віденського парламенту не відбувалися без порушень і зловживань. Польським політикам вдавалось забезпечити перемоги за рахунок системи правопорушень на виборах. Найпоширенішими засобами були: тиск на війтів, таємне проведення першого етапу виборів, затримки виборців під надуманими приводами в день голосування, провокування заворушень і бійок за допомогою підкупленого натовпу. Все як про сьогоднішнього. На сучасному етапі також багато бажаючих бути “слугою народу” в образі народного депутата забувають про необхідність проведення значної національної роботи, виховання національної свідомості, історичної відповідальності за долю нації, не виявляють готовності взяти особисту участь у переломно-епохальних подіях.

Досвід незалежної України свідчить, що хрунівство не переводиться в Українській політичній системі. Цьому сприяє катастрофічне падіння моральних принципів та інтелекту серед представників владного олімпу та деградація народу. Всі прагнуть вижити за чужий рахунок, слова суперечать ділу. Спостерігається занепад національної свідомості, залишився пустодзвін. Сучасним хруням потрібно згадати долю М. Хруня, який повторив шлях Юди. Селяни перестали спілкуватися із ним і зрадник повісився на вербі.

Під час виборів найяскравіше проявляється продажність та зрада, самозакоханість та хрунівство. І зневірений народ, який через свою зневіру цілком пасивний. Можливо, Революція гідності та війна нас змінять?.

Література

1. Аркуша О. Проблема консолідації національно-політичних сил українського галицького суспільства у 90-х рр. XIX ст. / О. Аркуша // Молода нація [Текст] : альманах. — Львів : [б. в.], 1996. — № 3. — С. 198—212.

2. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861 – 1901 рр. (нарис з історії українського парламентаризму) [Текст] / І. Чорновол. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — 288 с.

3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 рр. [Текст] / К. Левицький. — Львів : Накладом власним з друкарні о. Василян у Жовкві, 1926. — 736 с.

4. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX ст. (1902 – 1914) [Текст] / Ю. Михальський. — Львів : Каменяр, 2002. — 166 с.

5. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку XX століття у Галичині / Ю. Плекан // Питання історії України [Текст] : зб. наук. стат. кафедри історії України Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006. — Т. 9. — С. 94—99.

6. Мудрий М. Українсько-польські відносини в Галичині у 1867 – 1890 роках: політичний аспект [Текст] : автореф. дис. канд. іст. наук / М. Мудрий. — Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1997. — 18 с.

7. Archiwum Głównych Akt Dawnych w Warszawie: Ministerstwo Spraw Węgrzech Wewnętrznych (1848 – 1918) [Текст] : sygn.: 22 – 24.

8. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu: Teki Bolesława i Marii Wysłouchów [Текст] : sygn.: 7202/II, tom XXVII.

9. Grunberg K. Trudne sąsiedztwo stosunki polsko-ukraińskie w X – XX wieku [Текст] / Grunberg K., Sprengel B. — Warszawa : [s. n.], 2005. — S. 210—231.

10. Jastreżębski S. Zarys historii wzajemnych stosunków polsko-ukraińskie od czasów najdawniejszych do współczesności (X – XXI w.) [Tekst] / S Jastreżębski. — Katowice : [s. n.], 2011. — S. 61, 62.

11. Аркуша О. Проблема консолідації національно-політичних сил... — С. 198—212.

12. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму... — С. 88.

13. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців ... — С. 44, 45.

14. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання... — С. 17—20.

15. Аркуша О. Проблема консолідації національно-політичних сил... — С. 198—212.

16. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку ХХ століття... — С. 94—99.

17. Мудрий М. Українсько-польські відносини в Галичині у 1867 – 1890 рр. ... — С. 9.

18. Archiwum Głównych Akt Dawnych w Warszawie...

19. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu...

20. Grunberg K. Trudne sąsiedztwo stosunki polsko-ukraińskie... — S. 210—231.

21. Jastreżębski S. Zarys historii wzajemnych stosunków polsko-ukraińskie... — S. 61, 62.

22. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. [Текст] / Грицак Я. — К. : [б. в.], 1996. — С. 22.

23. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) [Текст] / Кугутяк М. — Івано-Франківськ : [б. в.], 1993. — С. 92.

24. Чернопиский М. Генеза сатиричного типобуду “хрунь” / М. Чернопиский // Народознавчі зошити [Текст]. — 2013. — № 5 (113). — С. 827—838.

25. Там само. — С. 830.

26. Там само. — С. 832.

O. Sheremeta,

V. Shumlianskyi

POLISH ABUSE AND UKRAINIAN “KHRUNIVSTVO” AS ELEMENTS OF THE ELECTIONS SYSTEM IN THE AUSTRO-HUNGARIAN STATE IN THE PERIOD OF 1873 – 1914

The issue of the Polish-Ukrainian political confrontation during the elections to the Vienna parliament and Sejm of Galicia, and the influence of abuses of Polish authorities on election results, as well as Ukrainian “khrunivstvo” are examined.

Key words: parliamentarism, Kurien system, election abuses, “khrunivstvo”, Galicia, Austrian Empire.